

Düzce'de Tarih ve Kültür

Editör:
Yrd. Doç. Dr. Ali Ertuğrul

Kafkas Göçmeni Düzceli İlim Adamı Muhammed Zahid Kevseri'nin Yetiştirdiği Sosyo-Kültürel Çevre ve Bu Çevrenin Tarihsel Arka Planını Anlama

Faruk Ermemiş*

1. Giriş

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığının organizasyonu ve Düzce Belediye Başkanlığının ev sahipliği ile 24 - 25 Kasım 2007 tarihinde Düzce Gölyaka Efteni Termal Otelde Uluslar Arası Düzceli Muhammed Zahid Kevseri Sempozyumu düzenlenmişti. Bu sempozyumda tebliğ sunan bazı ilim adamları Kevseri'nin ilmî çalışmalarını öne çıkaracaklarına onun Çerkesliğini öne çıkardılar. Mısır'da Çerkes milliyetçiliğini yaptığını, Çerkes öğrencilerini kolladığını iddia ettiler.

Mısır'da yaşayan Çerkeslerin Mısır'da 1952'deki hür subayların darbesinden sonra başlatılan devletleştirme politikası ve kampanyası, toprak sahibi konumundaki Çerkes toplumuna büyük bir darbe vurmuştu. Ellerindeki topraklar ellerinden alınmıştı. Çok mağdur edilmişlerdi. Zahid Kevseri de bu haksızlığa sessiz kalamıyordu. O da bundan nasibini aldı. Mısırdaki Çerkeslerin can ve mallarının tehdit altında olduğu bir zaman da, bu zulme karşı tepki veren, sesleri çıkan Çerkesler için, tebliğ sunan bu konuşmacılar Çerkes milliyetçiliği yapıyorlar diyerek Çerkes toplumunu öteleyici, incitici sözlere yer verdiler. Sanırım bu konuşmacıların bilgi eksikliğinden kaynaklanıyordu. Hem bu bilgi eksikliğini gidermek hem de bu söylemlere bir cevap vermek gerekiyordu.

Kevseri'nin biyografisi ile ilgili acııcı, incitici bu gereksiz sorgulamalara açıklık getirmek, yetiştirdiği sosyo-kültürel ortamı ve aidiyeti ile ilgili bilgi eksikliğini gidererek katkıda bulunma görevi bize düştü. Sebebi de, Kevseri'nin kültürünü, anadili olan Adigece dilini bilen, konuşan, yazan ve Düzce'de doğup büyüyen biri olarak bu bilgileri aktarmak bize bir vefa borcu oldu.

2. Muhammed Zahid Kevseri'nin Hayatı (1879-1952)

Muhammed Zahid Kevseri, 16 Eylül 1879 da Düzce'nin Çalıcuma Köyü'nde doğdu. 11 Ağustos 1952'de Kahire'de 73 yaşında öldü. İlköğrenimini Çalıcuma Köyünde babasından aldı. İptidaiye (ilkokul) ve Rüştüye (ortaokul) Düzce de okudu. Yüksek Öğrenimini 1904 yılında İstanbul da tamamladı. Müderrislik (profesör) sınavını kazanarak Dersiâm olarak Fatih Camii'nde ders verdi. 1913 de İstanbul Müderrisliği unvanını aldı. Medreselerin yeniden düzenlenmesinde öğretim üyesi olarak etkin bir görev aldı. Dârüşşafaka da (ilk halk okulu-şefkat yuvası) dersler verdi. Medresetü'l-Mütehassısın de öğretim üyesi olarak atandı. Medreselerin yönetiminden sorumlu bulunan Şeyhülislâmlık Ders Vekâleti Meclis Üyeliğine, Meclis Başkanlığına ve Şeyhülislam vekilliği Makamına getirildi. 1922'de Türkiye den ayrılarak Mısır'a gitti. Bir daha Türkiye dönemeden vatan hasreti içinde Kahire de yaşamını yitirdi.

Osmanlı İmparatorluğunun yetiştirdiği son devrin müçtehit düzeyinde, sosyal barıştan yana bir İslam İlim Adamı idi. Arap dili ve edebiyatını Araplardan daha iyi biliyordu. Başta Kuran'ı, Kerim, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Mezhepler, İslam Hukuku ve İslam Tarihi olmak üzere derin ve köklü bir bilgi birikimi vardı.

Hem bir Osmanlı bilim insanı, hem bir İstanbul beyefendisi olarak, koca imparatorluğun emperyalist güçler tarafından nasıl parçalandığını yaşayarak görmüştü. Tıpkı Kafkasya'nın parçalanışını gören, büyük bir soykırımla o acı ve ıstırapın içinde yaşayan annesi, babası ve soydaşları gibi. Bu yüzden hayatının her döneminde uzlaşmacı olmuş, sosyal barışı aramıştır. Bu parçalanmışlığı sosyal barışla birleştirmeyi, bunu inanç, düşünce ve fikir alanına taşımayı çok istemişti.

İslam'a hizmet etmiş kişilere ve dini topluluklara karşı, barışı koruyan, kaynaştıran, birleştiren sıcak bir tavrı ve sıcak bir dili seçmişti. O İslam'ı

* Dr., gazeteci- yazar.

gelenekten yana bir düşünce tarzı sergilemesine rağmen, tutarlı ve kalıcı olan yeniliklere de sürekli açık olmuştur. İslam ve İslam toplumunu yaşama sevinciyle dolu bir barış içinde yaşatabilmek için çağın bilim dünyasına beynini kapalı tutmamıştı.

İslam dünyasında ortaya çıkan ana ekolleri olan mezhepleri özellikleri ile tanıtır. Mezhepler Tarihi ile ilgili eserleri, İslam Mezhepler Tarihi'nin ana kaynakları arasında yer alır. Bu eserlerinden bazıları: Ehlisünnet, Eşarilik, Maturidilik, Selefilik, Haricilik, Şia, Mutezile, Mürcie, Cebriye, Kaderiye, Bâtuniye gibi... Mezhepler ile ilgili bilgileri verirken Ehlisünnet anlayışının İslam'ın özüne uygun olduğunu söyler.

Zahid Kevseri, Mısır'da yayınlanan دائرة المعارف الإسلامية İslam Ansiklopedisi'nin Arapça edisyonuna kırk maddelik "Çerkes Maddesi" yazdı. Arapça Google'den böyle yazılınca Kevser'in yazılarına ulaşılabilir. İlmî muhitte kalmayı tercih ettiği, tasavvufî faaliyetlerde bulunmadığı görülür. Onun tasavvuf ve tarikat eğitimi almış olmasına rağmen, tekke hayatından uzak durması ve sadece ilmî çalışmalara yönelmiş olması dikkat çekici ve çok anlamlıdır.

Zahid Kevseri, 1922'den 1952'ye kadar Mısır'da 30 sene yaşadı. Mezarı Kahire de bulunuyor. Pek çok eserini Arapça yazmış ve Bugün dahi ilmî değerini hala koruyan eserler kaynak olarak gösterilmektedir. Eserleri ile ilgili pek çok makale, yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır.

3. Kevserin Yetiştirdiği Sosyo Kültürel Zemin ve Tarihsel Arka Planı

Düzce ilimiz dillerin ve kültürlerin barış içinde buluştuğu seçkin bir şehrimizdir. Bu Düzce'mizin, bize gurur ve coşku veren bir zenginliğimizdir. Bu zenginliğimizi de taçlandıran Yüce Yaratıcının bize sunduğu eşsiz ve çok güzel doğası ve yeşilliğidir. Düzceliler birbirini severek, sayarak, sevincini ve acısını paylaşırlar. İnsan ilişkilerini en üst düzeyde tutarak, hiçbir etnik ayırım yapmadan yardımlaşır. Misafirlerini kucaklayıp en güzel konukseverliğini göstererek, dünyanın en zor işi olan sosyal barışı yaşatırlar.

İki dilli ve çok kültürlü bu güzel insanlar hem Düzce'ye hem ülkelerine canla başla canları pahasına dört gözle bakan dört elle sarılan dostça kardeşçe engin bir hoş güreyle birbirine bakan, bakabilen, birlikteliğini özenle koruyan, koruyabilen saygın, seçkin, özverili insanların yaşadığı ve yetiştirdiği, onlardan biri olan Merhum Zahid Kevser'in in de bu kültürle doğup büyüdüğü, ye-

tiştirdiği, ekmeğini yiyip suyunu içtiği onun memleketi Düzce'ye hoş geldiniz.

Merhum Zahid Kevseri, 16 Eylül 1879 da Düzce'nin Çalı cuma Köyü'nde Çerkes'ce adıyla Hacı Hasan Hable'de doğdu. Sevgili annesinin kucığında iki dilli ve iki kültürlü olarak büyüdü. İlk öğrenimini sevgili babası Hacı Hasan'dan aldı. İptidâiye ve Rüştîye eğitimini Düzce'de, yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Saygın, seçkin, özverili bir insan olarak yaşadığı çağın büyük İslam âlimi ve İlim adamı oldu. Hala düşünceleri ve eserleri uluslararası ilim dünyasında canlılığını koruyan, sayısız makaleye, yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olan, büyük usta merhum Zahid Kevser'inin çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği Düzce ilinde bulunuyorsunuz. Onu hatırladınız. Hatırlanmak hatırlayanların vefakârlığıdır, sadakatidir, inceliğidir, nezaketidir. İlme saygının güzel bir örneğidir. Ne mutlu sizlere! Ne mutlu bizleri de, sizleri de hatırlayacak olanlara!

Merhum Zahid Kevseri (Güsar) İstanbul'da bilgi birikimi olan, bir toplumun, bir kurumun saygın ve seçkin önderi ve yöneticisi iken politikanın acımasız yüzü ile karşı karşıya geldi. Kendisini Mısır'da buldu. Aslan kafese konmuştu. Eli kolu bağlandı. Mısır'da onun yaşamı öyle pek kolay değildi. Dilleri, kültürleri, eğitimleri anlayışları ve sosyo ekonomik yapıları İstanbul'dan tamamen farklıydı. Kendine yabancı, kendine özgü ayrı bir yapısı olan bir toplumun içinde kafese konan bir aslan gibi yalnız kaldı.

O Kafkasya da yapılan korkunç bir soy kırımdan ve katliamdan kurtularak Düzce'ye göç edip yerleşen sevgili babası Hacı Hasan'ın yeni bir aş ve iş bulup aile bireylerini yaşamını sürdürebilmek için yoksulluğun çemberini sabırla, umutla kırıp yeni bir düzen kurduğunu görmüştü, öğrenmişti.

Merhum Kevseri göç ettiği Mısır'da, sabırla, umutla, kaderinin çizgilerini özenle izliyordu. Yalnızlığına geçmişteki bilgi birikimi ona eşlik ediyordu. En büyük zenginliği, dostu, arkadaşı, güvencesi kimliği idi, bilgisiydi. O kapatıldığı kafesin demirlerini kimliğiyle, bilgisiyle eritmişti. Mısır da Devlet Arşivlerinde "Dâru'l Mahfuzatı'l-Misriyye" de mütercim olarak göreve başlamıştı. Kevser'inin İstanbul'dan ayrıldığı 1922'den yaşamını yitirdiği 1952'ye kadar geçen sürede çok geniş bir coğrafyayı içine alan ilim dünyasıyla iç içe oldu. Birçok öğrenci yetiştirdi. Kaleme aldığı çok sayıda eseri ile dünyanın birçok ülkesinde ilim dünyasına İslam'ı akıl ve bilgiyle yorumlayarak çok önemli katkılarda bulundu. Mısır devlet arşivlerinde bulunan Türkçe eserleri tetkik etti, tercümesi ile ilgilendi. Çok büyük bir zulümle, çok büyük bir soykırımla tehcir edildikleri ata

yurdu Kafkasya'yı ve Kafkasyalı Müslümanların varlıklarını, yaşayışlarını hiç unutmadı. O da, o acı ve ıstırap dolu o soykırımın, o sürgünün, tehcirin bir parçasıydı. Bundan beş bin yıl önce Anadolu'ya HAT-Tİ ÜLKESİ diye ilk adını koyan 2500 yıl bir başkentlik etmiş olan Hattuşaş'ı kuran, onu başkent yapan, Hat-ti'ler vardı. Hat-tilerin dili bugün Adige dilinde yaşıyor. Adige dili çok sesli bir dil olup alfabesinde yaklaşık 70 büyük harfi vardır. Adige dili bugün Kuzey Kafkasya Adige Cumhuriyetinin resmi dilidir. Adige dilinde "Baba İnsan" anlamına gelen HAT-Tİlerin ve KİMMERİ'lerin soyundan gelen, onların konuştuğu dili konuşan anasının ve babasının ve onların kucağında ilk öğrendiği ADIGE dilini ve onun kültürünü nasıl unutulabilir.

Hangi insan anasının kucağında öğrendiği dili ve anasının yaptığı yemeklerin damak tadını unutulabilir. O dillerin o kültürlerin hepsi Mısır arşivlerinde yaşıyordu. Biz de bu dili ve kültürü bildiğimiz için, bu bilgileri sizlere aktarabiliyoruz. Kafkasya'da tehcir sonrası kalan, dünyanın kırk ülkesine sürülen soydaşlarının yaşamış geçmişlerini, kültürlerini, tarihin çok derinliklerinde Tevrat'ta adı geçen, Anadolu'da binlerce yıl konuşulan Hat-ti'lerin dili olan Hattice'de Hitit İmparatorluğu tarafından özellikle ibadet dili olarak mabetlerde kullanıldı. Bizim de Arapça dilini ibadet dili olarak mabetlerde kullandığımız gibi. Bunların hepsini biliyordu Zahid Kevseri.

Peygamberlerin atası olan Hz. İbrahim Peygamber'in Hatti'lerle, olan ilişkileri Tevrat'ta detaylı olarak aktarılıyor. Eşi Sara ölünce Hat-ti kiralından eşini defin etmek için bir mezar yeri ister. Hat-ti kralı "*Sen tanrının beyisin. Ne istersen yerine getireceğiz*" der, ona eşi için Filistin'de bir mağara tahsis eder. Eşini oraya defin eder. Hat-ti dili, Anadolu da ve orta doğuda yaşayanların ortak diliydi. İbrahim peygamberinde bu dili biliyordu, bilmemesi mümkün değildi. Annesi ve babasının isimleri Kur'an ve Tevrat'a göre Hattice idi. Ayrıca Hat-ti'lerin Mısır Firavunlarıyla ilişkileri vardı. Mısır yazıtlarında da pek çok bilgi bulunuyordu.

Onüçüncü yüzyıl ile onbeşinci yüzyıl arası Mısır'a altın bir dönem yaşatan, kendilerini sosyal bir sınıf olarak tanımlayan Mısır Çerkesleri'nin kurduğu Çerkes Memlukların dili de Hat-ti dilinin bir devamı idi. Zahid Kevseri bu dili biliyordu. Çerkes Memlukları Mısır 'da "Çerkes'ce Kur'an'ı Kerim tefsiri yaptırışlardı.

O Mısır da yaşarken, 1930'lu yıllar da Mısır Çerkes'lerinin kurduğu "Çerkes Kardeşlik Derneği" de onun bilgi birikiminden yararlanmak istiyordu. Mısır'da 1952'deki hür subayların darbesinden sonra başlatılan devletleştirme politikası

ve kampanyası, toprak sahibi konumundaki Çerkes toplum'una büyük bir darbe vurmuştu. Ellerindeki topraklar ellerinden alınmıştı. Çok mağdur edilmişlerdi. Yaşadıkları ülkenin altın dönemlerine imza atan, kötü günlerine kan ve can vererek ortak olan Mısır'lı Çerkesleri hain ilan ettiler. Mallarını mülklerini ellerinden aldılar. Zahid Kevseri de bu haksızlığa sessiz kalamıyordu. O da bundan nasibini aldı.

Onu kavmiyetçilik yapmakla suçladılar. Tarihin derin arşivlerine dalıp o günün tarihini bu güne aktarmak bilim tarihçilerinin en zor işiydi. O zor işi başarmıştı. Mısır arşivlerindeki Çerkes varlığına dair birçok tarihi belgeyi gün ışığına çıkarmıştı. Mısır'a altın bir dönem yaşatan çerkes varlığı birilerini rahatsız etmişti. Tarihi gün yüzüne çıkarmanın neresi kavmiyetçilikti. Ama onu anlayamadılar kavmiyetçilik yapıyor diye suçladılar. Bu uğraşları nedeniyle Arapça yayınlanan El-İhya adlı dergide kavmiyetçi olmakla suçlandı. Böyle suçlandığını değerli arkadaşım rahmetle andığım Prof.Dr. Esat Coşan aktarıyor ve şöyle söylüyor "İyi ki bu duygulara sahip olmuş ve sahip çıkmış. Onun kavmiyetçiliği tefrika unsuru değildi. Negatif kavmiyetçilik olarak değerlendirilmemeli. Onun bu çalışmasını da, Kafkasya'yı unutmamasını da büyük takdirle karşılıyorum. Hatırlanmak, hatırlayanların vefakârlığıdır, sadakatidir."

Merhum Zahid Kevseri'nin annesi ve babası Kuzey Kafkasya'nın Adige bölgesinde dünyaya geldi. Bu bölge doğu Karadeniz sahili kıyı şeridi boyunca uzanıyordu. Narenciye dâhil her türlü meyve ve ürünün yetiştiği çok bereketli bir toprağı vardı. O doğup büyüdükları köyünün, yaşadıkları evlerinin ve bahçesinde yetişen elma, armut, kiraz, dut, incir, erik, ceviz, şeftali, kayısı ağaçların, Siyah ve beyaz salkım üzümünü, bahçesinde su çekip içtiği, taşla örülmüş o zincirli kuyuyu, mısır, buğday, arpa, darı ve ay çiçeği ektiği tarlaları, kavun, karpuz, yetiştirdikleri bahçelerini, bol süt veren o koca manda ve inekleri, avlusunda eliyle yetiştirdiği o muhteşem çerkes atlarını, dallarında kalan meyvelerini koparamadan, tarlalarındaki ürünü hasat edemedi, bahçesindeki kavun ve karpuzların tadına bakamadan cepheden cepheye koşan o muhteşem atlarına binemedi, ansızın bir gece yarısı, evlerinin kapı ve pencerelerini örtmelerine dahi izin verilmeyen, sadece üst başlarıyla, çıplak ayakları ile acımasızca, silahların dipçikleriyle nasıl sürgün edildiklerini hiçbir zaman unutmadı. On binlerce yıl yaşadıkları ana ve ata yurdundan nasıl bir zulümle çıkarıldıklarını, karlı ve çok soğuk, dondurucu bir hava da göçe zorlandıklarını, dondurucu soğuğa dayanamayarak ölen ve yerde yatan,

ölü annesinin memesinden süt emmeye çalışan, az sonra soğuktan donup ölecek olan, o güzel yetim çocuğun kulakları tırmalayan o acı feryadın izleri kulaklarından hiçbir zaman silinmedi.

O soydaşlarının yaşadığı, tarifi çok zor olan, o korkunç tehcir ve soykırım felaketinin o yanık ağıtlarıyla, şarkılarıyla, türküleriyle, masal ve hikâyeleriyle sevgili annesinin ve babasının kucağında büyümüştü. O' büyük katliamı ve soykırımı yaşamış olan soydaşlarına ve hemşerilerine karşı duyarlı idi. İslam'ı bir eğitim için Mısır'a Kafkasya dan ve Türkiye'den gelen Adige öğrencilerle ilgilendi. Onları Mısır'da da unutmadı. Onlara vefa gösterdi. Dertleri ile ilgilendi. Eğitimlerine yardımcı oldu. Bir insanın yapması gerekenleri yaptı. Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde Mekke'li hemşerilerini, dindaşlarını Medine'de hiç unutmadığını biliyordu. Kevseri de onu örnek almıştı. Bunun neresi kavmiyetçilikti.

Vatanlarını işgal etmek isteyen Rus işgal ordularına karşı iki yüz yıl savaşan Kafkasyalı Müslümanlar. 1864 Yılında soykırımın ve tehcirin acımasız yüzüyle karşı karşıya kaldılar. Gemilere doldurularak Karadeniz'in Kara sularına bırakıldılar. Karaya ulaşmadan bir kısmı karanlık sulara gömülerek kayıp oldular. Hangi ülkeye gönderileceklerini bilmiyorlardı. Analar, babalar, dedeler, kardeşler, amcalar, halalar, teyzeler, dayılar, akrabalar konu komşular, köyün insanları, ayrı ayrı gemilere bindirilince birbirlerini kayıp ettiler. Göçten sonra haberleşmeleri, bir araya gelmeleri 1864 yılının şartları içinde hiçte kolay değildi. Hatta mümkün bile değildi.

Kafkasyalı Müslümanlar bu acı olay karşısında ortak bir karar aldılar. Her kameri ayın onbeşinde, ay tam yuvarlak dolunay olduğu gecede, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, herkes o gece aya bakacaktı. Bunun çok duygusal bir anlamı vardı. Yüreklilerindeki hasreti, sevgiyi, hüznü, özlemi, elemi, birbirlerini unutmadıklarını gözleriyle aya bakarak, oraya yansıtarak, ayın yüzeyine odaklayarak orada bir araya getirip kaynaştıracaklardı. Birbirlerinin yüzlerini ayda görebilecek, seslerini duyabileceklerdi. Hasretliklerini giderecekler, hayır duada bulunacaklardı. Ay onlar için yüreklerindeki duygular için yansıtıcı bir ayna gibi olacaktı. Ayın bir görevi de güneşten aldığı ışığı yansıtmak değilmiydi? Yaşama sevinçlerini yitirmeden hayatta kalmak için her ayın onbeşini özlemle beklerlerdi. O gece yapacakları dua hasretliklerini gideren bir teselli oluyordu. Kafkasyalı Müslümanlar, 1864 yılından beri bu geleneği dünyanın dört bir yanında yaşatırlar. Ben de her ayın onbeşinde, ayın tam yuvarlak olduğu dolunay gecesinde aya bakarım. Oraya hasretle, öz-

lemle bakan atalarım ve Kafkasyalı Müslümanlara dua ederim.

Yüce ALLAH onlara rahmet etsin. Ruhları şad olsun. Mekânları cennet olsun derim.

Merhum Kevseri birinci kuşak, ben ise 70 yaşını geçmiş ikinci kuşak bir nesilim. Benim her ayın onbeşinde aya bakmayı unutmadığım gibi, Kevseri'de aya bakmayı hiç unutmadı.

Kafkasya'dan ALLAHUEKBER diye yola çıkan, Anadolu'da bir teşehhüt (Namaz da ikinci rekâta kısa bir oturuş) miktarı otura, Son teşehhüdünü Mısır'da tamamlayan Kevser'inin yüreği çok büyük bir vatan hasretiyle doluydu. Vatanlılığın ne anlama geldiğini o çok iyi biliyordu. Birinci vatani düşman askerlerince işgal edilmiş, canı kadar sevdiği ikinci vatanından da sürgün edilmişti. Bu dayanılması güç bir ızdıraptı. O, yüreğinin, hasretini, hüznünü ve özlemini ayın onbeşinde aya bakarak yansıtıyordu. Oraya bakan gözlerle kaynaşarak hasretliğini gideriyor, onlar için dua ederek teselli buluyor, içini rahatlatıyordu. Mısır'da onu kavmiyetçi diye suçlayanlar, asıl onlar kavmiyetçilik yapıyorlardı.

Hem de acımasızca Çerkes varlığını yok ederek yapıyorlardı. O hayatını İslam'a hizmete adanmış örnek bir ilim adamı idi. O Kafkasya'da Anadolu'da ve dünyanın pek çok ülkesinde yaşayan Müslümanlarla ilgileniyordu. Özellikle Kafkasyalı Müslümanlarla özel olarak ilgileniyordu. Onun çok özel bir sebebi ve nedeni vardı. Kafkasya'nın doğusundan Dağıstan'dan başlayan İslamiyet, batı Kafkasya ya Adige bölgesine tam bin yılda ulaşabilmişti. Adige'ler arasında çok tanrılı (politeist) bir inanç sistemi vardı. En büyük tek Tanrı'ya "TI-HA" ya da "THAŞHÖ" derlerdi. O kâinatın yaratıcısıdır. Bütün mukadderat onun elindedir. Kullarına acıyan, bağışlayan, yaşatan, öldüren, ödül ve ceza verendir. Tı-ha'ya yüklenen bu sıfatlar tek Tanrı inancını yansıtıyordu. Adige inançlarında Tı-ha'nın dışında başka yardımcı Tanrılar'da vardır. Gök, yer, deniz, ırmak, orman gibi benzeri yardımcı Tanrılar. Adige'ler arasında Musevi ve Hristiyanlık inançları da izler bıraktı. Örneğin cumartesi karşılığı "Mafezako" tek gün, pazar günü karşılığı "Tıhav-mafe" Tanrı'nın günü, hafta karşılığı "Tıhamafe" Büyük Tanrı Günü, gibi deyimler. Adige'ler arasında dördüncü yüzyılda Bizans yoluyla Ortodoks, daha sonra Cenevizliler yoluyla Katolik inancı yayılmaya başladı. Kiliseler inşa edildi. Sonra 15-16. yüzyıllarda Türkler ve Kırım Tatarları aracılığı ile yayılmaya başlayan Müslümanlık 17-19.yüzyıllarda güçlenmeye başladı. Buna rağmen eski inançlar bütünüyle silinmedi. 19. Yüzyılda papazlar eşliğinde büyük haçlar karşısında sığırlarını kurban ediyorlardı. Adige'ler

bugün ise Sünni olup Hanefi mezhebindeler. Adıge Cumhuriyeti'nin komşu devleti olan Abhaz'ya da ise Müslümanlarda var, Hristiyanlarda var, birlikte barış içinde yaşıyorlar. Hristiyan Abhazlarla yakından ilgilenen bir Vatikan var. (Ajans Kafkas'ın 21 Aralık 2007 tarihli Cantek Çetin'in Sohüm kaynaklı haberinde şu bilgilere yer veriliyor.) Katolik âleminin merkezi Vatikan, Abhaz'ya da çeşitli sosyal faaliyetleri yürütmeyi ve muhtaçlara yardım etmeyi planlıyor. Gürcistan'daki Vatikan elçisi Başpiskopos Claudio Gugerotti, bu konudaki niyetlerini dün başkent Sohüm'da Abhaz'ya Dışişleri Bakanı Sergey Şamba'ya anlattı. Görüşmede Gugerotti, "Vatikan, Abhaz'ya ya da normal vatandaşların yaşam standardının yükseltilmesine ve sosyo ekonomik durumunun iyileştirilmesi için uygun şartların oluşturulmasına katkıda bulunmaya hazır" dedi. Vatikan elçisinin verdiği bilgiye göre, hâlihazırda sosyal destek çerçevesinde Abhazya'nın tıp kurumları için tıbbi cihazlar getirildi.

Gugerotti, Katolik Kilisesinin eğitim projelerinin geliştirilmesi ve Abhazyalı öğrencilerin Avrupa da yüksek eğitim almasına imkân sağlanması konusunda iş birliğine hazır olduğu mesajı verdi. Vatikan elçisine teşekkür eden, Şamba da Abhazya yönetiminin bu tür projelerin yürütülmesini istediğini ifade etti. Vatikan, Abhazya'deki din-dâşları ile yakından ilgileniyor.

Özellikle Abhazyalı öğrencilerin dinlerini öğrenebilmeleri için, Avrupa kaplarını açıyor, eğitimleri ile dün olduğu gibi bugünde özenle ilgileniyor. Ya biz Müslümanlar, Abhazya'deki Adıgey'deki ve Kafkasya'deki Müslüman kardeşlerimiz için ne yapıyoruz? Geriye dönüp bir bakalım. Soydaşlarına dinlerini öğrenmeleri için yardım edenleri kavmiyetçilik yapıyor, demek çok kolay. Ama zor olan özveri isteyen bir şey var. Oda yardım etmek, fedakârlık yapmaktır.

Yeni Müslüman olan, üzerinden bir yüzyıl geçmemiş, Hristiyanlık ile Müslümanlık arasında bocalayan Adıge Müslümanları ile ilgilenmesini, onlara dinlerini düzgün öğrenmeleri için yardım etmesini, gayret göstermesini takdirle karşılamak gerekirken, Adıge Müslümanlarıyla ilgilenmesini kavmiyetçilik yapıyor, Çerkescilik yapıyor, diye suçlamak asla insaflı bir davranış değildir. Bu günde aynı yanlışın içine düşenleri görmekten üzüntü duyuyorum. Bu yanlışlığın içine düşenleri bilgilendirmek için bu yazıyı yazmak gereği doğdu. Zahid Kevser'in Kavmiyetçilik değil İslamı yaymak için Hristiyan inancının içinde bocalayan Adıge'lere İslam'ı anlatmasından daha doğal ne olabilirdi? Onu suçlayanlar onun yerinde olsaydılar soydaşlarına yardım etmeyecekler miydi? Onları yalnız mı bırakacaklardı?

Adıge'leri İslam'ı seçmeleri için, onlarla ilgilenenler olduğundan, Kevser'inin dedesi de İslam'ı din olarak seçti. Evladına Hasan adını verdi. Ona dinini öğrenmesi ve öğretmesi için okuttu. O da bir baba olarak oğlu Zahid'i okuttu. Bu nedenle Zahid Kevseri hem Adıge Hem de İslam terbiyesi ile yetiştirildi. İslamiyeti yeni kabul etmiş olan Adıge toplumunun içinden Zahid Kevseri gibi uluslararası şöhreti yakalamış, örnek bir İslam âlimi yetişmişti. Adıge dilini anlayan konuşabilen okumak için Mısır'a gelen öğrencilerle özel olarak ilgileniyordu. Onların çok iyi yetişmelerini İslam'ı en iyi biçimde Adıge'lere Adıge'ce anlatılmasını, bu öğrencilerin sayısının artmasını istiyordu. Kafkasya'da kalan Adıge'lerin Müslümanlık ile Hristiyanlık arasında bocaladıklarını görüyordu. Onlara İslam'ın Yüceliğini anlatacak onlara imamlık yapacak İslami eğitim almış kişiler yetiştirilmezse, onların tekrar Hristiyanlığa dönmelerinden korkuyor ve büyük bir endişe duyuyordu. Bugünde aynı korku ve aynı endişe var.

Adıge Cumhuriyeti ne iki defa gittim. Biri, Adıge Radyo Televizyon Kurumunun Genel Müdürünün, ötekide Adıge Cumhurbaşkanı'nın davetiyle gittim. Bana yetkililerin ve halkın çok önem vererek verdikleri bilgilerde vardı. Çok önemli istekleri vardı. *"Hristiyan papazlar çok iyi eğitim almış birkaç yabancı dil bilen Moskova'nın seçerek gönderdiği, eli yüzü düzgün özel insanlar. Devlet protokolünde dini kıyafetleriyle katılarak yaptıkları konuşmaları ile etkili oluyorlar. Başkent Maykop'ta pek çok kiliseleri var. Hepsi çok bakımlı. Bizim düzgün bir camimiz bile yok. Bize İslamı anlatacak imamlarımız, vaizlerimiz, müftlerimiz yok. İslamı, protokolde temsil edecek eli yüzü düzgün, ilahiyat Fakültesini bitirmiş bir kişimiz bile yok. İslam'ı öğrenmek istiyoruz. Bize İslam'ı kim anlatacak kim öğretecek. Adıge dilini bilen imamlar, vaizler, müftüler gönderin. Adıge diliyle basılmış dinimizi öğreten, nasıl abdest alıp nasıl namaz kılacağımızı, nasıl oruç tutacağımızı anlatan kitaplar bastırıp gönderin. Türkiye'deki Adıgeler bize yardım elini uzatsın. Başkent'in merkezinde bir cami yeri ayırdık. Tam kiliselerin karşısında. Bize bir cami yaptırın. Biz çok zor durumdayız. Hristiyanlar İncili Adıge diliyle bastırdılar. Hristiyanlığı öğreten kitaplarla birlikte, ev ev, köy köy dolaşıp dağıtıyorlar. Bizim elimizde Kur'an'ın düzgün bir tercümesi bile yok. Bizi kadersizliğimize terk etmeyiniz. Korkuyoruz. Böyle giderse Hristiyanlaşacağız, yok olup gideceğiz. Durumumuzu devletinize, milletinize, Diyanet İşleri Başkanlığı'nıza anlatınız"* dediler, yalvardılar yakardılar, rica ettiler.

Bu satırları okuyanlar, Müslümanlığı öğren-

mek isteyen, Hristiyanlaşmak istemeyen Adıge Cumhuriyeti halkının, yalvarmalarına, yakarmalarına, ricalarına karşı duyarsız mı kaldın, peki sen ne yaptın diye soracağınızı biliyorum. Türkiye'ye dönüşümde çektiğim fotoğraflarla birlikte *"Adıge Cumhuriyeti'nin Din Hayatını anlatan"* bir raporu Devlet Bakanlığına ve Diyanet İşleri Başkanlığına sundum. Bu raporun takipçisi oldum. Bir kaç ilmihal kitabı Adıge diline tercüme edildi. İmsakiyelerle birlikte Kiril alfabesiyle bastırıldı ve gönderildi. Bir cami yaptırma işine bir çözüm bulup yetkilileri ikna edemedik.

Yeni öğrendiğime göre Başkent Maykop'a Arap mimarisiyle bir Arap şeyhi tarafından güzel bir cami yaptırılmış. Biz de bu işlerin takipçisi olunca rahmetli Kevseri gibi çok kınandık. Bir bilim insanı olarak, İslam'ı öğrenmek isteyen toplumlara dünyanın neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar etnik yapılarına bakılmadan onlara gereken yardım yapılmalı. Kim ne derse desin. Kevseri bunu yaptı. Bizde onu örnek aldık. Bu bölümü tarihten bir olayı "Kıssa'dan Hisse" olsun diye anlatarak bitirmek istiyorum. Adıge bölgesinde yaşayan Hristiyan Adıgelerin durumunu teftiş etmek üzere bir papaz, müfettiş olarak gönderilir. Bir Adıge köyüne atıyla varır. Pazar ayinine katılmadan bir kaç gün önce gelir. Yol yorgunluğunu giderip, dinlenmiş olarak ayine katılıp yönetmek istiyordu. Dağlar arasında çok zor bir yolculuk yapmıştı. O günde günlerden Cuma idi. Bütün köy halkını, Cuma namazını kılmak için camiye gittiğini gördü. Kendi kendine eyvah bu köyde hiç Hristiyan kalmamış dedi. Çok üzüldü. O köyde cami ve kilise yan yana idi. Pazar günü ise kiliseye gittiğinde, bütün köy halkının da kiliseye geldiğini görünce, müfettiş papaz şaşkınlıktan nerdeyse küçük dilini yutacaktı. Pazar ayinini büyük bir sevinç ve coşkuyla yönetti. Köy halkının hem camiye, hem de kiliseye ibadet için gelmelerine hiçbir anlam verememişti. Meraktan nerdeyse çatlayacak gibiydi. Hayatı boyunca böyle bir şeyle ilk defa karşılaşmıştı. Nasıl bir yorum yapacağını bilmiyordu. Ayinden sonra kiliseye gelen topluma sordu. Önce camiye gittiniz. Cuma namazını kıldınız. Şimdide kiliseye geldiniz. Ayine katıldınız. Hristiyan'sanız camide ne işiniz vardı? Müslüman'sanız kilisede ne işiniz vardı? İbadet için hem camiye, hem kiliseye gidiyorsunuz? Bu nasıl bir iştir, bana bunu kim anlatacak kim cevap verecek? Hepsini bir ağızdan cevap verdi: Papaz efendi. ALLAH'ımız bir değil mi? Papaz şaşırmıştı. Evet, ALLAH'ımız bir dedi. İsa'da Muhammed'de ALLAH'ın peygamberleri değil mi? Papaz daha büyük bir şaşkınlığın içine düşmüştü. Evet, evet, İsa'da Muhammed'te ALLAH'ın peygamberidir. Biz hem İsa'nın hem de Muham-

med'in Peygamberliğine inanıyoruz. Uzun yıllar peygamber olarak sevgi ve saygı duyduğumuz İsa'nın mabedini terk ederek ona nasıl saygısızlık ederiz. Onun gönlünü nasıl incitiriz. Biz örflerimize geleneklerimize bağlı, onurumuza düşkün, savaşçı bir toplumuz. Arkası dönük düşman askerini de öldürmeyiz. Mert bir insana aramızda ne olursa olsun bilerek arkamızı dönmeyiz. Koca bir peygambere arkamızı dönerek onun mabedini nasıl terk edebiliriz. Yeni kabul ettiğimiz İslam'ın Yüce Peygamberi Muhammed'in mabedine de gidiyoruz. Her iki peygamberin mabedine, ulu evine gidip, her iki peygamberin yolundan ayrılmadan, her iki peygamberin gönlünü kırmadan, iki güzelliği birleştirip, tek Tanrıya, ALLAH'a ibadet etmenin ne sakıncası vardır? Biz sevdiğimiz, saydığımız, inandığımız bir insana karşı vefasızlık yapmayız. Hele bu bir peygamberse bütün akarsular durur. Müfettiş papaz bu cevaplar karşısında büyük bir şaşkınlığa uğrar, verecek cevap bulamaz. Yazdığı kitapta bu anıya özenle yer verir. Merhum Kevseri içinden çıktığı toplumun sosyal ve dini yapısını çok iyi biliyordu. Onları bilinçli bir Müslüman yapmak için samimi olarak ilgileniyordu. Oda içinden çıktığı soyuna ve toplumuna karşı vefa borcunu ödemek istiyordu.

Ana Dili

Zahid Kevser'inin ana dili Adıge'cedir. Eğitim dili ise Türkçedir. Eserlerini yazdığı dil ise, Arapçadır. İnsanın kendisiyle yaşıt olan dilini dışlayarak, insanı tarih içinde yakalamak ona ulaşmak mümkün değildir. İnsanı insan yapan değerlerin başında aklı ve dili gelmektedir. Dil hem savaşın, hem barışın hem düşmanlığın, hem dostluğun hem kin ve öfkenin, hem sevgi ve merhametin tek anahtarıdır. Ana kucağında öğrenildiği içinde buna ana dil denir. Ana dilini, ananın yüreğiyle kullanabildiğin zaman "yaşama Sevinci" dolu bir barışın ve sevgi dolu bir dünyanın kapılarını açarsın. Ananın dilinde, şefkat, merhamet, sevgi, saygı, güven, huzur ve baldan tatlı bir tat vardır. Ana bizi bu yüce duygularla yüreğimize seslenerek, öperek, severek, özenle tutarak kucağında taşır. Bu duygular böylece yüreğimize nakşedilmiştir. Yeter ki bu güzel duyguları kin, öfke, nefret, kıskançlık denizinde boğmayalım boğarsak "Yaşama Sevinci" dolu bir dünyanın barış kapılarını hiç açamayız. Dünyamızdan da o zaman savaş hiç eksik olmaz. Barışın yüzünü çok zor görürüz. Vatanlarından soykırım yapılarak zorla sürgün edilen mazlum milletlerin âhı ise bütün dünyayı sarar. Dillerin harmanlandığı Kafkasya da, Müslümanlar korkunç bir soy kırma, şiddetle tabi tutularak acımasız bir şekilde dünyanın kırk

ülkesine sürüldüler. Ana dillerini kaybettiler. Yaşadıkları ülkelerde asimile edildiler. Dilleriyle birlikte örflerini, geleneklerini, damak tatlarını çok renkli bir dünyanın içinde koruyamadılar. Pek çok özelliklerini kayıp ettiler. Bazı ana dilleri Ubıhca gibi ölü diller gurubuna girdi

Kuzey Kafkasya'dan sürgün edilen Müslümanların yaşadıkları ata yurtlarının bugünkü adları ise doğu Karadeniz kıyısından başlayarak Hazar denizine kadar şöyle:

1. Adıge Cumhuriyeti
2. Abhaz'ya Cumhuriyeti
3. Karaçay Çerkes Cumhuriyeti
4. Kabartay Balkar Cumhuriyeti
5. Kuzey Osetya Cumhuriyeti
6. Güney Osetya Cumhuriyeti
7. İnguşetya Cumhuriyeti
8. Çeçenistan Cumhuriyeti
9. Dağıstan Cumhuriyeti ve sonra Hazar denizi geliyor.

Karadeniz ile Hazar denizi arasında kalan bu coğrafya deki ülkelerde bugün yaşayanlar Güney Osetya hariç hepsi Müslüman ağırlıklıdır. Bu ülkelerin tümünden göç edenlerin sayısı, orada yaşayanlardan daha fazladır.

Osmanlı topraklarına gönderilen, vatanlarını kahramanca savunan, örfleri ve gelenekleri bir olan, ama dilleri ayrı olan, bu Müslüman topluluklara, Osmanlılar cesur asker anlamına Çerkes dediler. Bu kuzey Kafkasyalıların üst kimliği oldu. Hepsinin dili birbirinden ayrıdır. Birbirlerinin dilini anlamazlar. Buna rağmen konuştukları zaman Çerkes'ce konuşuyor dediler. Oysa Kafkasya da ve Osmanlı toprakların da Çerkes'ce diye konuşulan bir dil yoktu. Ama isim tutmuştu. Bütün Kafkasyalı Müslümanlara üst kimlik olarak Çerkes deniyordu. Bu Çerkes üst kimliğinin altında da Adıge kimliği var. Adıge dilini konuşanlara da Adıge denir. Adıge üst kimliğinin altında da on iki boy var. Bu boylar arası ağız ve lehçe farkları var.

Bugünkü Adıge Cumhuriyet'inin bayrağında on iki yıldız var. Her yıldız bir boyu temsil ediyor. Kevser'inin Şapsığ boyu, benimde Cemguy (Kimmeri) boyum bayrakta birer yıldız olarak temsil ediliyor. Adıge dilini konuşmak ve yazabilmek için de yaklaşık yetmiş harfe ihtiyaç vardı. Bu dili çocukken öğrenmediğiniz zaman, sonra gırtlığınız o sesleri çıkarmanıza pek izin vermiyor. Kevser'inin aile ismi de Adıgece Güser idi. Arap harfleriyle Güser aile ismi de كوتر Kevser suresinde geçen كوتر Güser kelimesi gibi yazılır. Bu kelime Güser de, Kevser'de okunabilir. Mehmet ismi Arapça محمد yazılınca hiçbir Arap onu Mehmet olarak okumaz, Muhammed olarak okur.

Arabların dilinde Kevser kelimesi daha kolay söylendiği ve bilindiği için Zahid Güser'i diye söylemenin zorluğu karşısında, her yanlış söylendiğinde düzeltme ihtiyacı ya da Arapların Türkçedeki ünlü seslerini söyleyemedikleri görünce, onların söylemi de Arapların çok sıcak baktığı bu Kevseri kelimesine onunda sıcak baktığını söyleyebiliriz.

Böylece Mehmet Zahid Güser Arapların dilinde Muhammed Zahid Kevseri olarak anılmaya başlandı. Hoşta oldu. Sempozyumda Düzce de yaşayan akrabalarının soyadları olan Güser'i değiştirerek Kevseri yapılması da teklif edildi. Kafkasya'dan Türkiye ye göçeden Adıge'lerde Türkçe bilmiyorlardı. Osmanlı eğitim kurumlarında okuyanlar Türkçeyi öğrenmişlerdi. Kevser'inin babası da Türkçeyi biliyordu. Büyük bir ihtimalle annesi de Türkçe bilmiyordu. Benim doğup büyüdüğüm köyümün yaşlıların çoğu Türkçe bilmiyorlardı. Bende Türkçeyi ilkokul da öğrendim. Babam Sait Ermemiş (1900-1976) yılında Düzce'nin Köprübaşı köyünde doğdu. Türkçeyi iyi biliyordu. Ticaretle ilgilenen bir iş adamı idi. İstiklâl savaşına katıldı. İstiklâl madalyası ile devlet tarafından ödüllendirildi. Dedem Mamiş Zilhicce (1870-1926) de Kafkasya da doğdu. Osmanlı Devleti'nin savaşlarına katıldı. 1891 de başlayan askerliği pek çok madalyalar alarak 1917 de ye kadar devam etti. Kevseri, dedemin arkadaşı idi. Onun babası Mamiş Yusuf (1835-1877) Kafkasya da doğdu. Rusya da Petersburg Üniversitesinde askeri eğitim aldı. Dilini bilmediği yeni vatani için savaştı. Mülazım evvel (Üsteğmen) rütbesiyle 1877-1878 Osmanlı Rus savaşına Çerkes Alayının bir subayı ve komutanı olarak katıldı ve şehit oldu.

Benim ailemi bildiğim için bu örnekleri verdim. Bu örnekler her aile içinde vardı.

Bütün Kafkasyalı Müslümanlar, nereye göç ettirildilerse, o toprakları vatan bilmişlerdir. Vatanlılığın ne olduğunu çok iyi biliyorlardı. O topraklar için kan dökerek gazi, canından can vererek şehit olmuşlardır. Hepsini rahmet ve minnetle anıyorum. Ruhları şad olsun. Mekânları cennet olsun.

Düzce'ye Yerleştirilen Kafkasyalılar

Düzce'ye yerleştirilen Kafkasyalılarından, Adıgeler yaklaşık elli köy, Abazalar da on köy kurdular. 1864 yılında kurulan bu köylere yerleşenler Türkçe bilmiyorlardı. Kurulan bu köylere ya ilk kurucusunun, ya da aile boylarının, ya da Kafkasya deki köylerinin adını verdiler. Bugün dahi bu isimlerle kendi aralarında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti de bu Kafkasyalıların nerelere yer-

leştirildiğinin bilinmesi için de bu köylere Türkçe isimler verdiler. Kevser'inin babası eğitim görmüş, Türkçeyi bilen bir bilim adamı idi. Kurduğu köye de kendi adı verildi. "Hacı Hasan Hable" diye. Adıge dilinde 15-20 haneli köye "Hable" ve büyük köye "Koace" deniyordu.

Eskiden her köyde Cuma namazı kılınmıyordu. Bu köyde Cuma namazını kıldırarak âlim bir kişinin olması çok önemliydi. Türkçeyi bilmeyenlere dinlerini Adıge diliyle anlatacak âlim kişilerin sayısı Düzce de parmakla gösterilecek kadar bile değildi. Cuma camisinin bulunduğu yerin çevresinin çalı çırpıyla kaplı olmasından dolayı bu köye o zamanlar "Çalı Cuma Köyü" dendi. Bu günde aynı isimle anılıyor. Benim köyümün de adı "Haçemziye" olup, Türkçe adı ise "Köprübaşı" köyüdür. Dünyanın çeşitli ülkelerine ve Türkiye'ye yerleştirilen Kafkasyalı Müslümanlara dinlerinin öğretilmesi çok önemliydi. Yerleştirildikleri ülkelerin dillerini bir çırpıda öğretmek ve öğrenmek öyle pek kolay değildi. Ama bildikleri bir dille, yazılacak kitaplarla dinlerini öğretmek daha kolaydı. Kevser'inin babası gibi, ilmiye sınıfına mensup Osmanlı'nın Üniversitelerinde eğitim görmüş kişiler toplandılar. Adıge dilini yazmak için bir alfabe şarttı. Osmanlı Alfabesindeki harfleri yetmiyordu. Bu harflere özel işaretler koyarak (Transkripsiyon yaparak) özel bir alfabe hazırladılar. Bu hazırladıkları alfabe ile pek çok dini kitaplar bastılar, gazeteler çıkardılar. Adıge Müslümanlarının yaşadıkları Kafkasya, Türkiye, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkelerine gönderdiler. Dinlerini öğretiler. Yugoslaya da 30 Çerkes köyü vardı. Osmanlı İmparatorluğu iç ayaklanmalarının dışında, sınırlarının dört tarafında ülke bütünlüğünü korumak için, bir değil pek çok cephede savaşın içinde bulunuyordu.

Kafkasyalı Müslümanlar yeni vatanlarında pek çok cephede savaşa katıldılar. Gazetelerde çıkan haberlerle, birbirlerinden haberdar olmaya, ana babalar evlatlarını, kardeşler, akrabalar nerelere yerleştirildiğini öğrendiler ve birbirlerini bulmaya, parçalanmış aileler bir araya gelmeye başladı. Bu ilmiye sınıfı, Adıgece yayınları ile çok hayatı önemi olan bir görevi yerine getirdiler. Hepinizin çok iyi bildiği Süleyman Çelebi'nin o ünlü olan mevlidini, benim köyümden Mısır'da Ezher Üniversitesinde eğitim görmüş olan, Akif Tuğun ve arkadaşları tarafından Adıge diline Failatun, Failatun, Failun vezniyle çevirdi. 1917 yılında bu alfabe ile İstanbul da basıldı. Köyde camide herhangi bir nedenle Türkçe Mevlit okunduğu zaman, Türkçe bilmeyen yaşlılarda, benden Adıge Mevlidi'ni okumamı isterlerdi. Onu okuyunca yaşlılar gözyaşları ile dinlerlerdi. Bu satırları yazarken elli yıl önceki çocukluk ve gençlik anı-

rım yüreğimde canlandı. O yaşlı ve duygulu gözleri görünce o mevlidi ne büyük bir heyecanla okuduğumu hatırladım. Osmanlı döneminde Adıgece basılan dini eserlerin birçoğu arşivimde var. Onları okuyup yazabiliyorum. Bugüne gelince, Rusya Federasyonu'na bağlı, Kuzey Kafkasya'da "Adıge Cumhuriyeti" var. Resmi dili Adıgece ve Rusçadır. Alfabesi Kiril'dir. Alfabe'de yaklaşık yetmiş harf vardır. Onları da okuyup yazıyorum. Oradaki dini hayatı da takip ediyorum. Elimizden geldiğince İslamı öğrenebilmeleri için yardımcı olmaya özen gösteriyorum. Bunun hem İslami bir görev, hem de insani bir görev olduğuna inanıyorum.

Zahid Kevseri'nin Ölümü

1922 den 1952 ye kadar 30 yıl ayrı kaldığı, babası Hacı Hasan Efendi'nin ikinci vatani, kendisinin birinci vatani olan Türkiye'ye, üçüncü vatan edindiği Mısır'dan bir daha geri dönemedi. Mısır'da 11 Ağustos 1952 de, ülkesine hasret olarak, gözleri arkada kalarak, çok büyük bir özlemle Hakkın Rahmetine kavuştu. Mısır'da geçirdiği o uzun yıllar da. Özlemine ve hasretine çektiği, doğup büyüdüğü, ekmeğini yediği suyunu içtiği, havasını soluduğu, gençliğinin geçtiği, kendisini yetiştiren vatanına, aile bireylerine, sevdiklerine, dostlarına kavuşacağı günü beklerken yaşamını yitirdi. Türkiye'deki yakın bir dostuna ölümünden önce bir mektup yazdı. İlmin deryalarını sığdırdığı o güzel yüreğine, gurbetin acı ve ıstırap dolu, özlem ve çile dolu yalnızlığı ile vatan hasretini sığdıramamıştı. O mektubunda "Vatan cüdalarının(yurdundan uzak kalmışların) ana yurda dönmelerinin teshili (kolaylaştırılması) insani ve vatani bir iştir. Herkesin görüşü bir olmaz. Bunlar pek tabii şeylerdir" diyordu.

Kahire'de hakkın rahmetine kavuşan Zahid Kevseri, Kahire'de İmamı Şafii Hazretlerinin yanına defin edildi. Mezar taşına kendisi için yazdığı şu şiiri yazıldı.

"Ey kabrimin başında durup ibretle bakan adam.

Dünkü ziyaretçi, bugün buraya defin olunmuştur."

Yüce ALLAH rahmet etsin!

Ruhunu şad etsin!

Mekânını Cennet eylesin! Amin!.

Sonuç

M. Zahid Kevseri'nin Kafkasyalı yeni Müslüman olmuş Çerkeslerle ilgilenmesini onlara yardımcı olmasının önemini kavrayamayan ön yargılı kişilerde vardı. Onun için gerek Mısır basınında kavmiyetçilik yapıyor diye çıkan haberler, gerek

bu sempozyum'da " Çerkesleri kolluyordu, Çerkescilik yapıyordu" diye dile getirilmesi, sanıyorum tüm bunlar eksik ve yanlış bilgilerden kaynaklanıyordu. Bu sempozyum da bazı düşünce ve söylemlerin incitici bir ön yargıya dönüştüğü izlenimi edindim. Bu da bizi son derece üzdü.

Onun için M.Zahid Kevseri'nin hayatının arka planı ile ilgili bilgi eksikliğini ve önyargıları giderbilmek için, onun aidiyetine ait bazı önemli bilgiler vermeyi, onun anadilini konuşan okuyan, yazan, o kültürü bilen biri olarak bu görev bize düştü.

Az da olsa bu aktardığımız bilgilerle yararlı olabildiysek ne mutlu.

Sözlerimi burada tamamlarken şunu belirtmeden geçemeyeceğim. Rahmetle andığım, sevgili annem İsmet Saniye Ermemiş in (1902-1976) kucığında, Adigece ilk duyduğum en güzel söz ise, altmış yıldır unutamadığım, söylediğim zaman yüreğime sıcaklık veren kaderimi çizen, evrenin sahibi Yüce Yaratıcının Arapça adı olan ALLAH kelimesinin karşılığı olan TI-HA dır.Yüce ALLAH'ın karşılığı ise TI-HA LAP'E dır.

Kevseri'nde sevgili annesinin kucığında ilk duyduğu o güzel sözde TI-HA dır ve TI-HA LAP'E dır.

Rahmet ve şükranla andığımız, Uluslar arası büyük düşünür, büyük ilim adamı M. Zahid Kevseri'ni bir ömür boyu TI-HA LAP'E'nin Yüce ALLAH'ın yoluna hizmet etti, Onun yolunda yürüdü. Ne mutlu ona!...

Yüce ALLAH'ın rahmeti, bereketi, bağışı, O'nun hoşnutluğunu kazanmak için O'nun yolunda yürüyenlerin üzerine olsun! Âmin

Kaynakça

- AGRBA, Bella S. - KHOTKO, Samir H. *Çerkesya 'Ada' Uygarlığı- Adige Ülkesinin Özgün Tarihsel Ve Kültürel Nitelikleri*, Çeviren Orhan URAVELLİ, Ankara: Kafdav Yayınları, 2008.
- AHMED HAYRİ, *El-İmamu'l-Kevseri, El-Mektebetü'l Ezheriyye*, Kahire, 1999.
- ARDZİNBA, Vladislav, *Eski Çağda Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, Çeviren Orhan Uravelli, Ankara: Kafkas bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- BAĞ, Yaşar, *Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kül-*

tür Din Tanrı, Yayına Hazırlayan Özcan SAPAN, İstanbul: Çiviyazıları, 1997.

BETROZOV, Ruslan, *Çerkeslerin Etnik Tarihi*, Çeviren Orhan Uravelli, Basıma Hazırlayan Murat Papşu, Ankara: Kafdav Yayınları, 2009.

BUTBAY, Mustafa, *Kafkasya Hatıraları*, Yayına Hazırlayan Ahmet Cevdet Canbulat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

CARIMOV, A. A., *Özerklikten Cumhuriyete Adige*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı(TİKA), 1996.

KANBOLAT, Yahya, *Bin Sekiz Yüz Altmış Dörde Kadar Kuzey Kafkasya Kabilelerinde Din ve Toplumsal Düzen*, Ankara: Bayır Yayınları, 1989.

Kesbi Haşim Mehmet Efendi, *"Ahval-i Anapa ve Çerkes Anapa ve Çerkes Hatıraları"*, Hazırlayan Mustafa Özsaray, İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları, 2012.

Kuban-Maykop Kültürleri İle Eski Anadolu Kültürlerinin İlişkileri Kaf-Der Çorum Paneli Tebliğleri), Ankara: Kafkas Derneği Yayınları, 2002.

Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri Araştırma Enstitü Başkanları İle Kafdav Ortak Çalıştayı, Basıma Hazırlayan Muhittin ÜNAL, Ankara: KAFDAV Yayınları, 2013.

LOVPAÇE, Norbiy, *Eski Hatıpsa Kentinden Mesaj*, Çeviren Kayhan Yükseler, Ankara: KAFDAV, 2009.

Met İzzet Cunatura, *Evrıklarım-Humer Kimdir? İliya-de ve Odise'de Kadim Yunanistan'da Çerkesler*, İstanbul, 1331.

Muhammed Zahid el- Kevseri Hayatı Eserleri Tesirleri, İstanbul: Seha Yayınları, 1996.

NATHO, Kadir, *Çerkesya'dan Amerika'ya*, Çeviren Nuri Nirven, İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2014.

....., *Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler*, Çeviren Ömer Aytek Kurmel, Ankara: KAFDAV Yayınları, 2009.

ÖZBEK, Batıray, *Çerkesler*, Ankara: Kafdağı Yayınları, 1997.

....., *Çerkesya Bibliyografyası*, Ankara, Kafdav Yayınları, 1993.

ÖZDEMİR ÖZBAY, Yismeyl, *Mitoloji ve Nartlar*, Ankara: Kafdağı Yayınevi, 1990.

ÖZSARAY, Mustafa, *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, İstanbul: Kafkas Vakfı Yayınları, 2011.

SEEHER, Jürgen *Hattuşa Rehberi Hitit Başkentinde Bir Gün*, İstanbul: Ege Yayınları, 2011.

Türk(iye) Kültürleri, Derleyenler Gönül Putlar, Tahire Erman, İstanbul: Kültür Araştırmaları Derneği Yayınları, 2005.